

DİVAN ŞİİRİNDE TAŞRA KULLANIMLARI VE DİVAN ŞAIRİNİN TAŞRASI

Yrd.Doç.Dr. Murat AK

Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZ

Sözlükte dışarlık, bir ülkenin başkenti ve önemli şehirleri dışındaki yerleri ifade eden taşra, Divan şiirinde farklı birçok kullanımına karşımıza çıkar. *Taşra gitmek, taşra çıkmak, taşra düşmek* ve *taşra üfürmek* Divan şiirinde karşılaştığımız deyimlerdir. Bu deyimler daha çok tasavvufi bir söylem içinde, mutasavvıf şairlerce kullanılmıştır. Mutasavvıf şairler kendi sembolik dilleri içinde kalbi, hakikatin merkezi olan bir saraya benzetirken taşrayı hakikat alanı olan bu sarayın dışı şeklinde ifade etmişlerdir. Bu şairlere göre taşrada oluş, hakikati kendi içinde değil, dışarıda bir yerlerde arama halini ifade eder.

Merkeziyetçi idare altında, her türlü sanat gibi divan şiiri de istikameti merkez olan ve daima merkez etrafında şekillenmiş bir şiirdir. Şairin şiirini ispat ettiği ve takdirini almaya çalıştığı yer payitahttır. Divan şairi için payitaht bir tanrısallık içerirken *kenar* ifadesiyle işaret edilen taşra cehaletin ve değersizliğin temsili olmuştur. Taşralı olsun ya da olmasın divan şairi hep merkezin dilini kullanmış, merkezin taşraya yönelik bu dili ise ezici, belirleyici ve biçimlendirici bir dil ola gelmiştir. Bu durum Fuzûlî, Nâbî ve daha birçok önemli şairin metinlerinde açıkça görülür.

Anahtar Kelimeler: Divan şiiri, Taşra, Merkez, Payitaht, Hükümdar.

Abstract

Tashra Usages in Divan Poetry and Tashra Perception of Divan Poet

Tashra, a word meaning the rural areas of the country and everything outside of the capitol in dictionary, has many different patterns in *Divan poetry*. One can come across such idioms as *tashra gitmek, tashra çıkmak, tashra düşmek* and *tashra üfürmek* in the *Divans*. These idioms are generally used in a mystical discourse by Sufi poets. Sufi poets, in their symbolic language, compare the heart to a palace which is the center of truth and they refer to *tashra* as the outside environs of that palace. According to these poets, being in *taşra* signifies the position of a man, who looks for the truth not in himself but to the outside.

Under a centralized administration, like all other art forms, for *Divan poetry*, Istanbul was the ultimate destination and it took shape around this center. Istanbul was a place for the poet who was trying to prove his poetical skill and seeking an appreciation for his art. *Istanbul*, as a capital became a symbol of the Divine for poets, but *tashra* which was called by poets *kenâr*, was identified with ignorance and insignificance. Divan poets, whether they are from *tashra* or *Istanbul*, always used the language of the capital, which has been crushing, determining and formative with regard to *tashra*. This fact can be seen in the poems of Fuzuli, Nabi and other important poets.

Keywords: Divan Poetry, Province, Centre, Capital, Sultan.

Kenârın dilberi nâzik de olsa nâzenîn olmaz¹**Giriş**

Dışarı anlamına gelen *taşra* kelimesi ilk elde Orhun Yazıtlarında karşımıza çıkar. Kelimenin geçtiği Bilge Kağan Yazıtında yer alan ifade şu şekildedir: *İçre aşsız taşra tonsuz yabız yablak budunda üze olurtum.*² Cümle günümüz Türkçesine *İçî aşsız dışı donsuz aç çıplak halk üzere hüküm sürdüm* şeklinde aktarılabilir.

Oldukça köklü bir geçmişe sahip olan *taşra*, *dış* anlamına gelen *taş* kelimesi ile yön ve yer bildiren zarf yapan *ra* ekinin bir araya gelmesiyle oluşmuş Türkçe bir kelimedir.³ Tarihsel süreç içinde kelimenin “taş+garu < taş+garu < taş+aru < taş+arı < dış+arı” şeklinde bir dönüşümle bugünkü *dışarı* haline geldiği aktarılır.⁴ Her ne kadar kökleri bir olsa da tarihsel süreç içindeki ve bugünkü kullanımlarıyla *taşra* ve *dışarı* ayrı anlamlar ihtiva eden iki kelime haline gelmiştir.

Türkçede *taşra* kelimesindeki taşın dış anlamına geldiğini 15. yüzyılda kaleme alınmış önemli bir divan edebiyatı eseri olan *Harnâme*'de görürüz. Şeyhî'nin (ö. 1431) kaleme aldığı *Harnâme*'de öküzlere imrenen ve onlar gibi olmaya özenen bir eşek hikâye edilir. Hikâyenin kahramanı eşek imrendiği öküzleri tasvir ederken şu ifadeleri kullanır:

*Bugün otlakda gördüm öküzler
Gerüben yürür idi göğüzler*

*Her biri semiz ü kuvvetlü
İçi vü taşı yağlı vü etlü*

[Bugün otlakta öküzler gördüm, göğüslerini gererek yürüyorlardı.

Her biri semiz ve kuvvetliydi. İçleri ve dışları yağlı ve etliydi.]

Taşra kelimesi bugün yaygın bir şekilde kullandığımız büyük şehirlerin ya da payitahtın dışı anlamını zaman içinde kazanmıştır. Bu kullanımda *taşra* bir ülkede başşehir veya diğer önemli şehirler dışında kalan yerlerin hepsini ifade eder.⁵ Bu anlamda İstanbullu olmayanlar, İstanbul dışındaki şehir kasaba ve köylerden gelip İstanbul'a yerleşenler için de *taşralı* ifadesi kullanılmıştır.⁶ Os-

¹ Bir Türk atasözü olan bu ifade ve daha fazlası için bk. E. Kemal Eyüboğlu, *Onüçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul 1975, C. 1, s. 155.

² Muharrrem Ergin, *Orhun Âbideleri*, M.E.B., İstanbul 1970, s. 65.

³ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı, İstanbul 2006, C. 3., s. 3048. Sevan Nişanyan, *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, Adam Yay., I. bs., İstanbul 2002, s. 434.

⁴ Hüseyin Yorulmaz, “Eski Şiir Dünyamızdan I: İstanbul ve Taşra”, *Dergâh*, S. 65 (Ekim), s. 20.

⁵ İlhan Ayverdi-Ahmet Topaloğlu, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, II. bs., C. 3, s. 3048; *TDK Büyük Türkçe Sözlük*,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.555b1e311295c5.48298311, Erişim tarihi: 19.04.2015.

⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B., İstanbul 2004, C. 3, s. 420.

manlı Devleti'nde taşra ifadesi sarayın dışını ifade etmek için de kullanılmıştır.⁷ Bununla birlikte kelimenin önceki ve sonraki bütün kullanımları aynı anlam dairesi içinde yer alır. Gerek dışarıda olma durumunu ifade etmek için kullanılan taşra, gerek payitaht gibi belli bir merkezin dışını ifade etmek için kullanılan taşra, gerek sarayın dışı anlamına gelen taşra, kelimenin bütün kullanımları bir dışarılığa, dışarıda olma durumuna delalet eder. Yine kelimenin Türkiye Türkçesi ağzlarında ayakyolu ve helâ anlamına geldiğini sözlüklerden öğreniyoruz.⁸ Bu da eski usûl ayakyolu ve helânın evin içinde olmayıp evden dışarıda, bahçe gibi evin ana bünyesinden ayrı bir yerde olmasıyla ilişkili olsa gerektir.

Bu çalışmada divan şiirinde taşra ifadesi etrafında şekillenen kullanımlar, bir kavram olarak taşranın divan şiirinde yer alış biçimleri ve şairlerin kelimeyi hangi bağlamlarda kullandıkları üzerinde durulacaktır. Taşranın kullanım biçimleri ve şairler tarafından kelimeye yüklenen anlamlar beyitlerden örneklerle ele alınacaktır.

Divan Şiirinde Kelimenin Dışarlık Anlamındaki Kullanımları

Divan şiirinde kelimenin dışarı anlamındaki kullanımına sıkça rastlarız. Mesela Eşrefoğlu Rûmî (ö. 1469-70?) hikemî tarzda yazdığı bir şiirinde şöyle bir nasihatte bulunur:

*Bu taşra halkıla pazarı terk et
Gönül şehrine gir esrarı gözle⁹*

Eşrefoğlu Rûmî muhatabına “Dışarıdaki insanlarla (taşra halk) alışverişi bırak. Gönül şehrine gir ve orada karşına çıkacak sırları bekle.” şeklinde bir nasihatini salık vermektedir. Şair burada taşra halk ifadesini gönül şehrinin karşısında konumlandırmış ve taşraya negatif bir anlam yüklemiştir. Gönül şehri âdemoğlunun payitahtıdır. Payitahtın gayrisi ise taşradır. Bu beyitteki *taşra halk* ifadesindeki hikemî/tasavvufî delaletin mâsivâ olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira şairin taşra halk ile pazarı terk et derken demek istediği “mâsivâ ile ülfeti kes” manasındadır. Beyitteki anlamıyla taşrada oluş, gönülün dışında oluştur. Hikemî/tasavvufî gelenekte gönülün dışında gelişen her şey ise mâsivâyâ müteallıktır. Eşrefoğlu Rûmî'nin beyitte taşrayı hem dışarı anlamıyla hem de payitahtın dışı anlamıyla, yani her iki delaletiyle de kullandığı görülür.

Klasik dönemin bir diğer ismi şair Nazmî (ö. 1559'dan sonra), *Pendnâmesi*'nde suskunluğun faydalarını anlattığı bölümde taşrayı şu şekilde kullanmıştır:

*Tâlib-i hak ola ol kîm iy ahî
Emr-i Hakk'dan taşra iş itmez dahî*

⁷ İlhan Ayverdi-Ahmet Topaloğlu, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C. 3, s. 3048. Galata, Üsküdar ve Eyüp kazalarını ifade etmek için İstanbul'dan ayrı olarak bilâd-ı selâse tabirinin ortaya çıkması ortaya çıkması benzer dar anlamlı kullanımlara örnektir. Bk. Mehmet İpşirli, “Bilâd-ı Selâse”, *DİA*, C. 6, s. 151-152.

⁸ *TDK Derleme Sözlüğü*, C. 10, 2. bs., Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1993, s. 3841.

⁹ Mustafa Güneş, *İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Hayatı- Eserleri ve Dîvânı*, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2006, s. 350.

Nazmî ilgili beyitte “Ey kardeşim! Hakikat talebinde olan kişinin Cenâb-ı Hakk’ın emirleri dışında bir işi olmaz” diyerek bir nasihatte bulunur. Beyitte geçen *Emr-i Hakk’tan taşra* ifadesi taşranın dışarı anlamında kullanımına örnektir.

15. yüzyılın önemli mutasavvıf şairlerinden Dede Ömer Rûşenî’nin (ö. 1487) kaba softa, bencil zahidin aşk şarabının lezzetini bilemeyeceğini söylerken kelimeyi kullandığı görürüz. Şaire göre dışardan bakan dünyası kendinden mülhem zahit, meyhanedeki şamatayı da hiçbir zaman anlamayacaktır:

*Taşradan zâhid-i hodbîn ne bilür lezzetini
Aşk meyhânesi içinde olan gulgülenün¹⁰*

Dede Ömer Rûşenî’den yaklaşık üç asır sonra Nedîm (ö. 1730) aynı muhtevayı kendi üslûbuyla dile getirirken kelimeyi kullanmıştır. Şair aşağıdaki beytinde, dışardan bakınca meyhane her ne kadar kasvet verici ve sıkıcı görünse de meyhanede taşradan bilinmeyecek bir başka ferahlığın ve hoşluğun olduğunu söyler:

*Mey-hâne mukassî görünür taşradan ammâ
Bir başka ferah başka letâfet var içinde¹¹*

Divan Şiirinde Taşra Deyimleri

Örnek verdiğimiz kullanımlarla birlikte divan şiirinde taşranın kullanımı pek çok yerde kelimeyle yapılan deyimler üzerinde tezahür eder. *Taşra gitmek*, *taşra çıkmak*, *taşra düşmek* ve *taşra üfürmek* divan şiirinde taşra kelimesiyle yapılan deyimler arasındadır. Şimdi divan şiirinde kullanımları tespit edilen bu deyimlerin beyitlerde nasıl yer aldığı üzerinde durulacaktır.

Taşra Gitmek

Kelimenin bu şekildeki kullanımına güzel bir örnek Türk edebiyatının büyük mutasavvıf şairi Yunus Emre’de (ö. 1320?) karşımıza çıkar. Yunus Emre taşra gitmek deyimini hikemî/tasavvufî söylemine uygun bir şekilde şiirinde şöyle kullanmıştır:

*Yaban yolın gözetme yol evde taşra gitme
Cân yolu cân içinde cân râzını cân tuyar*

*Cân râzını cân bile cân râzın virmez dile
Girçek ‘âşık dostıla yalanı kaçan söyler*

*Evvel kadîmden berü vahdet evine gelen
Refî gider içerü Yûnus taşra bî-haber¹²*

¹⁰ Semra Aydemir, *Dede Ömer Rûşenî (Hayâtı, Eserleri, ve Divânı’nın Tenkîldi Metni)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 1990, s.174.

¹¹ Muhsin Macit, *Nedîm Divânı*, Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 350.

¹² Mustafa Tatçı, *Yûnus Emre Divânı Tenkitli Metin (Yûnus Emre Külliyyatı II)*, M.E.B., İstanbul 2005, s. 52.

Yol evde taşra gitme diyen Yunus'a göre taşra gitmek yaban yoluna düşmektir. Şaire göre âdemoğlunun kat etmesi gereken yol kendi içindedir. Kişinin kendi dışında bir yol araması, yaban yoluna gitmesidir. Yaban yoluna gitmek ise vahdet evinden uzaklaşmaktır. Yunus bu şekilde taşra gitmeyi insanın hakikat dairesinden uzaklaşması anlamında kullanmıştır.

Taşra Çıkmak

Taşra çıkmak dışarıya yönelmek, dışarıda kalmak anlamında kullanılır. Divan sahibi sultan şairlerden Bahtî mahlaslı I. Ahmed (ö. 1617) münacatında kendisini Hz. Peygamber'in gittiği yoldan ayırmaması için Cenab-ı Hakk'a şöyle bir ilticada bulunur:

*Habîbün gîtdüğü yoldan çıkarma bir kadem taşra
Anun şer'-i şerîfî üzre olsun cümle ef'âlüm¹³*

Sultan I. Ahmed ilgili beyitte Hz. Peygamber'in getirdiği şeriatin dışında kalmamak için dua eder. Şairin beytinde kullandığı şekliyle taşra çıkmak, şeriat dairesinin dışına çıkarak yolunu kaybetmektir. Aşağıdaki beyitte de Nâilî Kadîm'in (ö. 1666) kelimeyi aynı şekilde kullandığını görürüz:

*Çıkamaz taşra felek dâire-i hükmünden
Merkezinden nitekim ayırlamaz nokta-i nûn¹⁴*

Şair, divanında yer alan beyitte nûn (ن) harfinin noktası nasıl harfe bağlı ise feleğin de kendisi için belirlenmiş hüküm dairesine bağlı olduğunu ve bu daireden çıkamayacağını belirtir. Burada feleği hem yörüngesinden çıkmayan gökyüzü ve sema hem de Allah (cc) tarafından takdir edilen kader olarak anlamak mümkündür. Zira her ikisi de kendisi için belirlenen takdirin dışına çıkamayacaktır.

Taşra çıkmak şeklindeki kullanıma divan şiirinden pek çok örnek getirmek mümkündür. Sinan Paşa'nın (ö. 1486) *Tazarru'nâmesi*'nde yer alan bir beyti vererek bu başlık altındaki bahsi nihayetlendireceğiz:

*Sırr-ı tevhîd ol nefes olur 'ayân
Bu kafastan taşra çıka murg-ı cân¹⁵*

Sinan Paşa bu beyitle *Lâ ilâhe illallâh* şeklindeki tevhidin hakikatindeki sırrın ayan olması halinde bir kafeste olan gönül kuşunun kafesten dışarı çıkacağını söyler. Gönül kuşunun kafesten taşra çıkması, insanın ten kafesinden kurtulması anlamındadır ki, tevhidin hakikati ayan olur ise bedene hapsolmuş varlık hakikatın ağırlığını kaldıramaz ve beden kafesinden kurtulma yolunu arar. Varlığın kuşa benzetilmesi beden kafesinden kurtularak sonsuzluğa uçmasıyla ilişkilidir.

¹³ Ahmed b. Mehmed Bahtî, *Divan*, Ali Emiri Efendi Manzum Eserler (Millet Ktp.), Nu: 35, 1b.

¹⁴ Halûk İpekten, *Nâilî-i Kadîm Divânı* -Edisyon Kritik-, M.E.B., İstanbul 1970, s. 106.

¹⁵ Sinan Paşa, *Tazarru'nâme*, M.E.B., İstanbul 1971, s. 41.

Taşra kelimesinin kullanımlarına ilişkin burada belirtilmesi gereken bir diğer husus da Osmanlı Türkçesi'nde taşraya çıkmak, taşraya göndermek deyimlerinin sarayla ilişğin kesilmesi ve saray dışında görevlendirmek anlamlarına geldiğidir.¹⁶ Sarayla alâkanın kesilmesi ya da görevin taşraya alınması çoğunlukla istenen bir durum değildir.

Taşra Düşmek

Taşra düşmek deyimini dışarıda kalmak, merkezin dışına düşmek anlamına gelir. Kelimenin bu kullanımına örneği Nakşî Ali Akkirmânî'nin (ö. 1655) divanından veriyoruz. Ali Akkirmânî taşra düşen kişinin âlemin iç yüzünü yani hakikatini asla bilemeyeceğini söyler. Onun âlemde yaşaması gözleri görmeyen birinin yaşaması gibidir:

*Bulardan kankıdur ol kim düşüpdür taşra ey sâlik
Ki bilmez iç yüzün hergiz gezer âlemde ol a'mâ¹⁷*

Kelimenin taşra düşmek şeklindeki kullanımına bir diğer örnek Ali Akkirmânî'den yaklaşık iki yüzyıl önce yaşamış Karamanlı Nizâmî'nin (ö. 1469-1473?) divanında karşımıza çıkar. Karamanlı Nizâmî bir beytinde şöyle der:

*Kîş-i Bahreyin-i gönül 'işkuñ ile cûşa gelüp
Taşra düşdi nice dürr-dâneler ol cûşdan uş¹⁸*

Şair sevgiliye hitaben; "(Ey sevgili) gönül denizimin mezhebi aşkın ile coşarak (dalgalandı) ve bu coşkulu dalgalardan da pek çok inci tanesi dışarı düştü" demiştir. Gönül denizindeki dalgaların coşmasıyla düşen inci taneleri şairin sevgili için döktüğü gözyaşları olsa gerektir.

Taşra Üfürmek

Taşra üfürmek şeklindeki kullanım 17. yüzyılın önemli mutasavvıf şairlerinden Niyâzî-i Mısırî'nin (ö. 1694) divanında karşımıza çıkmaktadır. Şairin kullanımında taşra üfürmek, kişinin yakması gereken ocağa değil ocağın dışına üflemesidir ki şairin ocaktan kastı kalptir. Yanması gereken ocak kalp ocağıdır ve bu ocak kalbin dışına üfleyerek yakılmaz. Taşra üfleyen adam kalbinde ateşi yakamayan, onu yakmak için kendi içine değil taşraya dönen kişidir. Şair bu ifadeyle kalbindeki aşk ateşini yakmak isteyip kalbindeki imanı aşkla olgunlaştırmayan, hakikati kendisinde değil kendi dışında arayan adamın halini eleştirir. Şaire göre âdemoğlu hakikati dışarıda/taşrada değil kendi içinde aramalıdır. Zira ancak kendini bilen Rabbini bilebilecektir. İçindeki sonsuz hazineyi (kenz-i bî-pâyân) arzulayan kişi evinin yani kalbinin kapısını aralamakla işe başlamalıdır. Şairin bu nasihatlerini dile getirdiği ve taşra üfürmek deyimini kullan-

¹⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 3, s. 420; İhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C. 3, s. 3048.

¹⁷ Hikmet Atik, *Nakşî Ali Akkirmânî Divânı*, Buruciye Yay., II. bs., Sivas 2011, s. 160.

¹⁸ Halûk İpekten, *Karamanlı Nizâmî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara 1974, s. 169.

diği beyitler şu şekildedir:

*Nadânı terk itmeden, yârânı arzularsın
Hayvânı sen geçmeden insânı arzularsın*

*Men 'arefe nefsehu kad arefe rabbehu
Nefsini sen bilmeden Sübhân'ı arzularsın*

*Sen bu evin kapusun henüz bulup açmadan
İçindeki kenz-i bî-pâyânı arzularsın*

*Taşra üfürmek ile yalınlanır mı ocak
Yönün Hakk'a dönmeden ihsânı arzularsın¹⁹*

Niyâzî-i Mısırî ve önceki şairlerin kullanımlarında da görüldüğü üzere divan şiirinde taşra ifadesi etrafında birçok deyim ortaya çıkmıştır. Tespit edilen ve divan şiirinde taşra gitmek, taşra çıkmak, taşra düşmek ve taşra üfürmek şeklinde ortaya çıkan deyimlerin daha çok tasavvufî bir söylem içinde mutasavvif şairlerce dile getirilmeleri ise dikkat çekici bir husustur. Bu kullanımların hemen hepsinde taşra, mecazî bir anlatımla hakikatten ayrı ve hakikat dairesinin dışında olan bir yere işaret etmektedir. Mutasavvif şairlerce kalp/gönül bir saraya benzetilip hakikati ve hakikat dairesinin merkezini temsil ederken taşra sarayın dışını, taşrada oluş ise hakikat dairesinin dışına çıkışı ifade eder.

Çalışmanın bu aşamasında, kelimenin “payitahtın ve önemli merkezlerin dışı” anlamı üzerinde yoğunlaşılacak ve divan şairlerinin taşra algısı üzerinde durulacaktır. Divan şairi için taşra neyi ifade eder ve şairin taşraya bakışı nasıldır? Taşralı şair merkezin neresindedir? şeklindeki soruların cevapları şairlerin ifadelerinden yola çıkılarak tespit edilmeye çalışılacaktır.

Divan Şiirinde Payitahtın Dışında Bir Yer Olarak Taşra Ya da Taşralı Şairin Payitaht Arzusu

Her şeyden önce divan edebiyatının merkezîyetçi bir idareye sahip Osmanlı'nın ürettiği bir edebiyat olduğunu söylemek gerekir. İstanbul sadece devlet için bir idare merkezi olmakla kalmamış kültürü, sanatı ve edebiyatı şekillendiren bir merkez olagelmiştir. Her türlü kültürel ve sanatsal faaliyet gibi divan şiirinin de daha çok bu merkez etrafında şekillendiğini ve takdir bulduğunu söylemek mümkündür. Aslında Osmanlı devletinin merkezi sırasıyla Bursa, Edirne ve İstanbul'dur. Genelde Türk edebiyatı özelde ise divan şiirinin edebî merkezi de tarihsel süreç içinde hep bu istikamet üzere olmuş,²⁰ 15. yüzyılın sonları ve özellikle 16. yüzyıldan itibaren İstanbul tartışmasız bir şekilde kültürel merkez olma üstünlüğünü ele geçirmiştir.²¹ Payitaht olarak İstanbul, sanatı, ilmi ve hü-

¹⁹ Niyâzî-i Mısırî, *Tam ve Tekmil Niyâzî Divanı*, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1963, s. 123.

²⁰ Mehmet Selim Ergül, *Türk Şiirinde Taşra: 1859-1959*, Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s. 28.

²¹ Merkezin İstanbul olmasına ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Haluk İpekten, *Türk Edebiyatında Edebî Muhitler*, M.E.B., İstanbul 1996, s. 15 vd.

neri hem takdir eden hem de belirleyen merkez konumuna gelmiştir.

Henüz matbaanın gelmediği ve geniş kitlelerin okuma imkânıyla tanışmadığı, edebî ve ilmî eserlerin yazarına hayatın idamesi için yeterince gelir sağlamadığı bir dönemde sanatkârların ve ilim adamlarının hükümdarın ve seçkin sınıfın desteğine muhtaç olması oldukça anlaşılır bir durumdur. Zira hükümdar *Sâhib-i mülktür* ve bütün mülkün sahibi olan hükümdar, ilim adamı ve sanatkârın en önde gelen velî nîmeti ve hâmisidir.²² Saraydaki aydınlığın ve feyzin kaynağı muhteşem bir merkeze, hükümdara, onun cazibesine ve iradesine bağlıdır. Tanpınar'ın veciz ifadeleriyle; her şey hükümdarın etrafında döner. "Ona doğru koşar. Ona yakınlığı nispetinde feyizli ve mesuttur. Çünkü bir sarayda olan her şey hükümdarın iradesi itibariyle keyfî, az çok ilahî Allahlaştırılmış, özü itibariyle de isabetli, yani hayrın kendisidir."²³ Sanatkâr ve edip zümresinden bir şair için en büyük iltifat hükümdarın musâhibi (nedîm, karîn) olabilmektir. Bu musâhib sürekli hükümdarla birlikte olacak, onun mahrem ortamlardaki ortağı, danışmanı ve sırdaşı olacaktır.²⁴ İşte bu suretle her türlü sanat gibi divan şiiri de istikameti merkez olan ve daima merkez etrafında şekillenmiş bir şiirdir. Şair ne kadar taşrada yaşıyor olsa da şiirini ispat ettiği ve takdirini almaya çalıştığı yer payitahttır.

Bu yüzden taşrada yaşayan ya da yaşamak zorunda kalan şairin hedefi payitahta yaklaşmak olmuştur. Payitahta şairin sanatına daha fazla iltifat edilecek hem şaire değer verilecek hem de şair, taşrada erişemediği maddi menfaatlerle daha rahat bir hayat sürecektir. Bu durumun divan şiirimizdeki en belirgin örneklerinden biri belki de Fuzûlî'dir (ö. 1556). Bağdat gibi bir merkezde yaşayan Fuzûlî sürekli payitahta olmak arzusunu dile getirir. *Şikâyetnâme*'sinde Bağdat Seferi'nde kendisine bağlanan dokuz akça maaşı alamadığını ve geçim sıkıntısı çektiğini dile getiren şair, Şehzade Bayezid'e yazdığı mektupta da bütün isteğinin şehzadenin yanına varmak olduğunu söyleyerek ondan yardım ister. Şair mektubunda yol parası bulamadığı için bu isteğini yerine getiremediğini, Bağdat ve Kerbelâ gibi yerlerde değerinin bilinmediğini dile getirmiştir. Durumdan müşteki olan şairin aşağıdaki beyti yaşadığı Bağdat'tan çıkmak ve Anadolu toprağına gelmek isteğini göstermektedir:

*Fuzûlî ister isen izdiyâd-ı rütbe-i fazl
Diyâr-ı Rûmî gözet terk-i hâk-i Bağdâd et²⁵*

Divan şairleri için payitaht İstanbul, şiirlerinin mâkes bulduğu ve kendilerine değer atfedilen yerdir. Bu suretle payitaht dışındaki bir şair için taşra, şairin payitahta kenardan baktığı yer olarak karşımıza çıkar. Şairlerin ve hüner sahiplerinin çoğu için İstanbul birçok yönden kemâlâtı ifade etmiştir. Nitekim Arapça

²² Bu yargı ve daha fazlası için bk. Halil İnalçık, *Şâir ve Patron*, Doğu Batı, II. bs., Ankara 2005, s. 10 vd.; *Has-bağçede 'Ays u Tarâb Nedîmler Şâirler Mutribler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 345 vd.

²³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, 9. bs., İstanbul 2001, s. 5.

²⁴ Halil İnalçık, *Has-bağçede 'Ays u Tarâb Nedîmler Şâirler Mutribler*, s. 367-368.

²⁵ Kenan Akyüz vd., *Fuzûlî Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1990, s. 151.

ve Türkçe eserler telif etmiş Siverekli bir şair olan Yusuf Sâmî Efendi (ö. 1932), 1896 yılında bir hac dönüşü sonrasında İstanbul'a seyahat gerçekleştirmiştir. Bu seyahatte İstanbul'u ve kütüphanelerini gezen şair şehre hayran kalmıştır. Şairin seyahatinin ardından kendisini ziyarete gelenlere söylediği, şehre olan hayranlığını dile getiren şu ifadeleri oldukça manidardır: "Kem âlâtla kemâlât olmaz. İstanbul'u görmeyen kendini eksik adam saysın."²⁶ Şaire göre İstanbul'u görmemek başlı başına eksik kalmanın bir sebebidir. Taşrada yaşayan diğer birçok şair için de durum böyledir. Sadece şair değil, her hüner sahibi kendini payitahta atmak istemiştir. Taşradaki şair ve hüner sahipleri için İstanbul dünyadaki cennet mekândır.

Divan şairi bütün bu sâiklerle şehrin şairi olmuştur. Şair bu durumundan da oldukça memnundur. Zira şairin bütün kültürel birikimi, sosyal davranışı şehrin içinde biçimlenmiştir. Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde, eğitim görmüş, sanat ve bilim alanlarında yetenekleri olan herkes gibi şair de, İmparatorluğun merkezine doğru akmıştır.²⁷ Hatta divan şiirinde şehirli anlamına gelen *şehrî* tabiri her zaman İstanbullu için kullanıla gelmiştir. Divan şairi *şehrî* derken İstanbulludan söz etmektedir.²⁸ Nihânî'ye (ö. 1592) ait bir gazelin matlaı olan aşağıdaki beyitte, *şehrî güzel* derken şair İstanbullu güzelden bahsetmektedir:

*Sevme şehrî güzeli ger meh-i tâbân ise de
Verme hercâyîye dil mihr-i dıraşân ise de*²⁹

Şaire göre, ay gibi parlak yüzlü olsa da şehirli/İstanbullu güzel sevilmemeli, güneş gibi parlarsa da hercâî meşreb bir sevgiliye gönül verilmemelidir. Şairlerin İstanbul'a olan rağbetlerini daha iyi anlamak ve açıklamak için divan şiirinin kâinatın işleyişine ilişkin telakkisine de özellikle dikkat çekmek gerekir. Divan şiirinin kâinatın işleyişine ilişkin bir merkez tasavvuru vardır ki, bu tasavvura göre "Pervâne, ışığa; âşık sevgiliye; taşra İstanbul'a; devletli ve tebaa, saraya; yıldızlar, aya; bütün evren Allah'a doğru akar ve aktığı merkezin çevresinde döner."³⁰ Bu telakkide bütün bir mevcûdât akış içindedir. Divan şairi de bu hareketlilik içinde her an merkezin çekim alanına girmekte ve merkeze doğru akmaktadır. Bu telakkide her şeyin odak noktası ve nihâî çekim merkezi Allah'tır (cc). Buradan yola çıkarak taşranın İstanbul'a akışı, devletli ve tebaanın saraya akışı ile sultanın Allah'ın yeryüzündeki gölgesi (zıllullâh fi'l-arz) olduğuna olan geleneksel inanç arasında bir bağ kurmak da mümkündür. Zira Cenâb-ı Hakk'ın *kuluna olan lütfu ile O'nun yeryüzündeki gölgesi olan padişahın kula lütfu arasında alegorik bir ilişki söz konusudur.*³¹ Bu sâikle hareket eden şair padişaha

²⁶ Hikmet Atik, *Siverek Mevlidi -Yusuf Sâmî Efendi ve Mevlidi-*, İlähiyât, Ankara 2012, s. 19.

²⁷ Mehmet Narlı, *Şiir ve Mekân*, Hece Yayınları, Ankara 2007, s. 43.

²⁸ Mehmet Selim Ergül, *Türk Şiirinde Taşra: 1859-1959*, s. 25.

²⁹ Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ (İnceleme- Metin)*, Haz. Süleyman Solmaz, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. 560.

³⁰ Mehmet Narlı, *Şiir ve Mekân*, Ankara 2007, s. 36.

³¹ Bu husustaki şu tespitler dikkate şayandır: "Divan şiirinin evren tasarımı nasıl belli ise, merkez tasarımı da aynı şekilde bellidir; her iki tasarım da aynı sisteme dayanırlar. Her ikisinin de belli bir odağı vardır, ki birincisinde odak Allah, ikincisinde ise padişah/saraydır. Bu gelenekte Al-

yaklaştıkça tanrısal olana yaklaşıacaktır. Hem maddî hem de manevî bütün sâikler onu merkeze yönelmeye iter.

Nitekim divan şiirinde hikemî geleneğin en önemli temsilcisi olan Nâbî'nin (ö. 1712) *Hayriyye*'sindeki "Der-Beyân-ı Şeref-i İstanbul" başlıklı bölüm, klasik dönemin şairi ve edipleri tarafından payitahta yüklenen anlamın güzel bir özetidir. Aşağıda bu bölümden beyitler aktarıyoruz:

*İtsün İstanbul'ı Allah ma'mûr
Andadur cümle meâl-i umûr*

*Ne kadar var ise ashâb-ı kemâl
Hep Stanbul'da bulur istikbâl*

*Her kemâl anda bulur mi'yârın
Her hüner anda görür mikdârın*

*Andadur mertebe-i izz ü şeref
Gayri yerlerde bulur ömr telef³²*

Şaire göre payitaht İstanbul, bütün kemâl sahiplerinin üstün mertebelerini buldukları yerdir. Her türlü olgunluk kıymetini orada bulur. Her türlü hünerin kadri orada bilinir. Bu sebeple izzet ve şerefin mertebesi İstanbul'dadır. Payitahtın dışında, taşrada geçirilen ömür telef olur.³³ Zira Nâbî için taşra cehalet demektir. İstanbul'da nice sanat ve hüner vardır ki taşrada adı bilinmez. Taşralı sanata ve hünere kıymet vermez. Şaire göre taşralının en büyük hüneri para kazanmaktır. O marifet ve kültürden yoksundur:

*Ne kadar var ise aksâm-ı hüner
Hep Sitanbul'da bulur revnak u fer*

*Nakş u tasvîr u hutût u tezhîb
Hep Sitanbul'da bulur zînet ü zîb*

*Mâ-hasal cümle sinâât u hiref
Hep Sitanbul'da bulur izz ü şeref*

→ →

lah'ın kula lütfuyla padişahın kula lütfu arasında hemen her zaman alegorik bir ilişki söz konusudur ve şiirde işlenir. Bu merkez tasarımın alegorik biçimde şehirlerin dışına, söz gelimi bir gül-zara/gül bahçesine ya da bezm meclisine de aktarıldığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla Divan şiirindeki merkezin padişahın (Allah'ın gölgesi) ve sarayının bulunduğu başkentte olması, bu şiirin içine yerleştiği evren tasarımıyla ilgilidir." Bu tespitler ve daha fazlası için bk. Mehmet Selim Ergül, *Türk Şiirinde Taşra: 1859-1959*, s. 20. Aynı husus için bk. Ahmet Hamdi Tanpınar, *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2001, s. 5-6.

³² Yusuf Nabî, *Hayriyye*, haz. İskender Pala, L&M Yay., II. bs., İstanbul 2003, s. 66.

³³ Nâbî'nin şiirinde oldukça yer eden merkez-taşra mukayesesi için bk. Ali Fuat Bilkan, *Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar*, "Nâbî'nin Şiirlerinde Merkez-Taşra Mukayesesi", L&M Yay., İstanbul 2006, s. 119-126; Hüseyin Yorulmaz, *Divân Edebiyatında Nâbî Ekolü –Eski Şiirde Hikemiyât-, "İstanbul-Taşra Farklılığı"*, Kitabevi, İstanbul 1996, s. 204-211. Yine divan şiirinde taşrayı anlatan bir diğer çalışma için bk. Süreyya Beyzadeoğlu, *Divan Şiirinde Taşra ve Kenâr*, Türk Edebiyatı, 2001, S. 29, s. 66-68.

*Dahı vardır nice envâ'-ı hüner
Taşrada nâmını da bilmezler³⁴*

.....
*Andadur mâ-hasal-ı kadr-i hüner
Taşralarda kim okur kim dinler*

*Akçedür taşranun ancak hüneri
Hakk olunmuş hünerin sanki yeri³⁵*

Nâbî'de payitahta olan aşırı sevgi belki de şairin taşrayı haddinden fazla değersizleştirmesi şeklinde tezahür eder. Payitahta olan sevgi birçok şairde öyle bir hal alır ki, şair için İstanbul cennetin dünyadaki temsilidir. İnsan orada öğrenir, hakikat bilgisine ancak orada ulaşır, sanatını ancak orada icra eder. Oraya giden yeni bir dünyaya gider. Bunu dile getiren isimlerden Surûrî'nin (ö. 1814) bir beytinde taşradan İstanbul'a gelenin hali şöyle tasvir edilir:

*Stanbula düşen âdem çıkıp olduğu kişverden
Yeni dünyaya gelmiş tıfla benzer rahm-i mâderden³⁶*

Şair tasvirinde ülkesinden çıkıp İstanbul'a gelen adamın halini anne rahminden dünyaya yeni gelmiş bebeğe benzetmiştir. Sürûrî, bebek nasıl bir hayret ve heyecanla etrafındaki aydınlık dünyaya bakarsa taşradan İstanbul'a gelenin de yeni bir dünyaya kapı açarak heyecanla etrafına bakacağını söyler.

Sünbülzâde Vehbî (ö. 1809) ise bir gazelinde geçim derdi gibi bir mecburiyetten İstanbul'u terk ettiğini söyler. Zira geçim derdi olmasa şair cennet şeklinde tavsif ettiği İstanbul'da kalmayı yeğleyecektir:

*Terk etmez idim cennet-i İstanbulu Vehbî
Bir kendim idare edecek âdem olaydım³⁷*

Sünbülzâde'nin mecburiyetten ayrıldığını söylediği ve cennet şeklinde tavsif ettiği İstanbul, şaire göre hiçbir yer ile kıyaslanamayacak kadar güzeldir. Şair İstanbul'daki en sıradan bahçeyi Şirazlı Sâdî'nin mezarının bulunduğu Acem'in en güzel gül bahçesine değişmeyeceğini dile getirir:

*Bizim İstanbulun bostânlarından bir en ednâsın
Değişmem merkad-i Sa'dîdeki a'lâ gülistâna³⁸*

Bir devlet adamı olan şair Keçecizâde İzzet Molla (ö. 1829) ise, İstanbul'dan Keşan'a sürgüne gönderilişini, orada çektiği sıkıntıları ve İstanbul'a geri dönüşünü mesnevî formunda yazdığı eseri *Mihnet-keşân*'da anlatmıştır. Eser

³⁴ Yusuf Nabî, *Hayriyye*, s. 66.

³⁵ Yusuf Nabî, *age*, s. 70.

³⁶ Sürûrî, *Divan*, Bulak Matbaası, Mısır 1255, K 55/23.1.

³⁷ Ahmet Yenikale, *Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı*, s. 476.

³⁸ Ahmet Yenikale, *age*, s. 101.

telif edildiği dönemin taşraya bakışını göstermesi ve şairin taşrayı tasvir edişi açısından oldukça orijinaldir. Aşağıdaki beyitlerde şairin taşrada kaldığı bir yeri hicvedişine ve açıkça yadırgayışına şahit oluruz:

*Ne ârâmgâh ol cahîm-i cihân
Olur orda belli naîm-i cihân*

*Sitânbul'da ednâ fakîrin evi
O müzlim mahallin sarây-ı nevi³⁹*

Kaldığı yeri hicvederek cehenneme benzeten şair, hemen ardından İstanbul ile kıyasa girişmiş ve İstanbul'daki en fakir evin kaldığı yere nispetle saray sayılabileceğini söylemiştir. Şair bir yaylıyla yolculuk yaparken konakladığı hanları insanların yatamayacakları kadar kötü, ne düzgün bir tavanın ne de düzgün bir duvarın olduğu, bir takım tahtadan ibaret yatakları olan yerler olarak tasvir eder:

*Ne mümkün o hanlarda insâne yata
Meğer gece gûl-i beyâbân yata*

*Ne kalmış birinde sükûf u cidâr
Hemân ortada bir takım tahta var⁴⁰*

Taşralı hancıya kaldığı odanın halini soran şairin İstanbullu biri olarak hancıyla olan diyalogu ilginçtir. Şairin aktardığı bu diyalogda istihzâl ve taşraya İstanbul'dan bakan üst bir dil kendini açıkça gösterir:

*Dedim hancıya bu ne a'lâ mahal
Ne cây-ı müferrih ne ra'nâ mahal*

*Nedir bu letâfet nedir bu havâ
Nedir bu şetâret nedir bu safâ*

*Dedi hancı bunda vezîrân yatar
Bu gâra gelip nice şîran yatar⁴¹*

Keçecizâde İzzet Molla'ya ait, 19. yüzyılın hemen başında kaleme alınmış metin İstanbullu şairin taşraya bakışını taşrayla olan diyalogunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Şairin metni yukarıdaki tasvir ve diyalog üslubuyla devam edip gider.

Keçecizâde İzzet Molla örneğinde görüldüğü gibi divan şiirinde merkezin taşraya yönelik dili ezici, belirleyici ve biçimlendirici bir dildir. Bu dil bir anlamda medeniyeti temsil eder ve bu suretle belirleyici vasfını kazanır. Merkezin dili be-

³⁹ Keçecizâde İzzetmolla, *Bir Sürgün Şâheseri: Mihnetkeşân*, Haz. Ömür Ceylan ve Ozan Yılmaz, Sahafılar Kitap Sarayı, İstanbul 2007, s. 52.

⁴⁰ Keçecizâde İzzetmolla, *age*, s. 52.

⁴¹ Keçecizâde İzzetmolla, *age*, s. 53.

lirleyici olduğu için şairin kökeninin, yani taşralı olup olmamasının bir önemi yoktur. Zira taşralı ya da değil her divan şairi merkezin dilini kullanır ve merkezin gözünden bakar.⁴² Bu dilde taşra hiçbir zaman merkeze yaklaşmamış, ancak merkezin kenarı olarak varlığını sürdürmüştür. Taşralının ümidi merkeze yaklaşmak ve merkeze kabul edilmek istikâmetindedir. Bu ise hiç de kolay değildir. 15. yüzyılda Necâti Bey'in (ö. 1509) aşağıdaki beyti şairin, taşralı olan kişinin merkeze kabul edilmemesine olan tepkisi ve ince serzeniş olarak okunabilir:

*Taşradan geldi çemen-mülküne bî-gâne diye
Devr-i gül sohbetine lâleyi iletmediler⁴³*

Burada lâle ve gül karşıtlığı üzerinden temsili bir anlatım söz konusudur. Lâle taşralının temsilidir. Taşradan gelmiş bir yabancadır diyerek devr-i gül sohbetine dâhil edilmemiştir. Gülün laleye tercih edilmesi ise lalenin kır çiçeği, gülün saray çiçeği olmasıyla ilişkilidir. Zira gül, güneş addedilen padişaha benzetilir ve bulunduğu yeri, tıpkı güneş gibi parlaklığıyla bir merkez, bir nevi saray yapar.⁴⁴ Divan şairinin bahsini ettiği lâle ise çoğu zaman şakayık denilen gelincik lalesidir. Birçok şairce lâlenin Nümânî denilen ve dağlarda yetişen cinsi de söz konusu edilmiştir.⁴⁵ Gül ile lâle karşıtlığında dikkati celbeden diğer bir husus ise gülün lâleden uzun oluşudur. Bu suretle de divan şiiri geleneğindeki bahçe hiyerarşisinde gül lâleden her daim üstündür.⁴⁶ Bununla birlikte ilgili beyti, İstanbul'a sonradan gelmiş bir şair olan Necâti'nin kişisel serüveninde çektiği sıkıntıları dile getirişi şeklinde anlamak da mümkündür. Zira şairin köle olduğu ve sonradan evlât edinildiği biyografisinde bilinen hususlardandır.⁴⁷

Necâti Beg örneğinde görüldüğü üzere taşradan payitahta gelen bir şair için İstanbul şuarâsı tarafından kabul görmek oldukça önemlidir. Şairin İstanbul'da kabul görme kaygısını Necâti Beg'e nispetle çok daha yakın bir dönemde dile getiren diğer bir isim Nasuhî Bilmen'dir (ö. 1971). Esas itibarıyla bir fıkıh ve tefsir âlimi olan Ömer Nasuhî Bilmen şiir vadisinde de eser vermiştir.⁴⁸ 9 Haziran 1906 tarihinde ikâmet etmek üzere Erzurum'dan İstanbul'a giden Bilmen, bu yolculuğu 42 beyitlik bir şiirle tavsif etmiştir. Yolculuğun sonunda güneş doğarken İstanbul'a giren ve "*Es-selâm ey makâm-ı pür-nüzhet / Es-selâm ey penâh-ı kudsiyet!*" ifadeleriyle payitahtı selamlayan Bilmen, aşağıdaki beyitlerde şiir vadisinde İstanbul şuarâsınca kabul görüp görmeyeceği konusundaki merakını şöyle dile getirir:

⁴² Mehmet Selim Ergül, *Türk Şiirinde Taşra: 1859-1959*, s. 50-51.

⁴³ Ali Nihat Tarlan, *Necati Beg Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1992, s. 240.

⁴⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2001, s. 6.

⁴⁵ İskender Pala, "Lale", *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 14. bs. İstanbul 2005, s. 284.

⁴⁶ Mehmet Selim Ergül, *Türk Şiirinde Taşra: 1859-1959*, s. 41-42.

⁴⁷ Şair hakkında daha fazla bilgi için bk. Bayram Ali Kaya, "Necâti Bey", *DİA*, C. 32, s. 477-78, E.J. Wilkinson Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi*, I-II, Ter: Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 356-375.

⁴⁸ Ömer Nasuhî Bilmen'e ait şiirler ve bu şiirlere ait bir değerlendirme için bk. Hüseyin Elmalı, "Şiirlerle Ömer Nasuhî Bilmen", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt: 34, Sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran 1998, s. 73-98.

*Kendini eyliyor bugün takdim
Size karşı bir kilki pür ta'zîm*

*Size bir şâir-i edeb-perver
İhtirâmâtını beyân eyler*

*Acabâ şâirân-ı İstânbul
Nezinde olur muyum makbûl?⁴⁹*

Payitahtın Kenârı Olarak Taşra

Divan şiirinde taşrayı tanımlamak için kullanılan kavramlardan belki de en önemlisi kenardır.⁵⁰ Birçok anlamda kullanılan kenar ifadesi bu kullanımda merkezden uzak olan yeri, ucu, bucağı, köşeyi vb. yerleri ifade eder.⁵¹ Şaire göre taşrada olan hep kenardadır. *Hayriyye*'de payitahta birçok yüce anlam yükleyerek İstanbul güzellemesi yapan Nâbî divanında buna paralel bir biçimde şu beyti söylemiştir:

*Merkezle âşinâ ol itme muhîte râğbet
Müstagrık-ı hakikat meyl-i kenârı n'eyler⁵²*

Nâbî'ye göre insanın meyli hep merkeze olmalıdır. İnsan merkezle âşinâ olmalıdır. Zira hakikat düşüncesine gark olmuş kişi kenara meyletmez. Burada şairin, merkezi sadece bir mekân olmaktan çıkarıp hakikatin de merkezi olarak ele aldığı görülür. Nâbî'nin yaşadığı 17. yüzyılda taşradaki güvenlik, cehâlet vb. sosyal sorunların şairin bu söyleminde oldukça etkili olduğunu söylemek mümkündür.⁵³ 17. yüzyılda İstanbul gibi diğer tarihi bir şehir olan Halep'te yaşasa da Nâbî için merkez hep İstanbul'dur. Şairin payitahta olan arzusu öyle bir hal almıştır ki şair taşra güzellerini kızdıracak şu beyti dile getirir:

*Bilen hâk-i Sitanbuldur rûsûm-ı şive-i nâzı
Kenârun dilberi nâzik de olsa nâzenin olmaz⁵⁴*

Nazı ve edayı usulünce bilen İstanbul toprağıdır. Bu suretle şaire göre taşra güzelleri nazik görünseler de nâzenin olmazlar, nezaketi içselleştiremezler. Sünbülzâde Vehbî bir sonraki yüzyılda aşağıdaki rubaide Nâbî'nin beytini sanki manen rivâyetle aktarmıştır. Şair rubaisini Nâbî'nin beytini okuduktan sonra söylemiş olsa gerektir:

*Mahdûm-ı mükerrrem gibi dil-dâde bulunmaz
Dilber bulunur gerçi kişi-zâde bulunmaz
Taşra güzelinde arama nâz u letâfet
Hûbân-ı Sitânbul gibi dünyâda bulunmaz⁵⁵*

⁴⁹ Hüseyin Elmalı, "Şiirleriyle Ömer Nasûhî Bilmen", s. 98.

⁵⁰ Kenâr kavramı ve divan şiiriyle münasebeti için yine bk. Süreyya Beyzadeoğlu, "Divan Şiirinde Taşra Ve Kenâr", *Türk Edebiyatı*, 2001, S. 29, s. 66-68.

⁵¹ Kenarın bu anlamı ve diğer anlamları için bk. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C. 2, s. 1642.

⁵² Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Divânı*, M.E.B. Yay., İstanbul 1997, C. 1, s. 525.

⁵³ Ali Fuat Bilkan, *Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar*, s. 124-125.

⁵⁴ Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Divânı*, C. 2, s. 684.

Bir diğer şair Bedrî (ö. 1821) ise her iki şairle de hemfikir olacak ki aşağıdaki beyti söyleme ihtiyacı hissetmiştir:

*Söylenir kenârın dilberi ey dil
Nâzik olur ammâ işve-kâr olmaz⁵⁶*

Bununla birlikte bütün şairlerin İstanbul güzellerinden sitayişle bahsettiğini söyleyemeyiz. İstanbul güzelleri cilve, işve ve nazda her ne kadar taşra güzellerinden farklı olsalar da İstanbul güzellerinin vefasızlığından yakınanlar da vardır. Çelebizâde Âsım (ö. 1760) safdil taşra güzellerini hafif meşrep ve vefasız bulduğu İstanbul güzellerine tercih etmiştir:

*Kenârın sâde-dil meh-rûsu yeğdir ülfete Âsım
Sitanbul şehrinin âlüfte-meşreb bî-vefâsından⁵⁷*

Kimi şaire göre de taşra dedikodunun ve çok sözün mekânıdır. Bu şairlerden Âgâhî Dede (ö. 19. yy?) bir beytinde insanlar arasında gece bahçelerde sevgiliye kavuşma bahsinin açıldığından söz eder. Bundan dolayı sevgiliye de alınmamasını salık verir. Zira kenarda söz çok olur ve insanlar çok dedikodu yaparlar:

*Bahs-i visâlin oldu gece sebze-zârda
Alınma sevdiğim çok olur söz kenârda⁵⁸*

Değerlendirme ve Sonuç

İlk elde Orhun Yazıtlarında karşımıza çıkan taşranın ilk anlamı dışarıdır. Kelime zaman içinde payitahtın dışında kalan her yeri ifade etmek için kullanılmıştır. İstanbul'un fethiyle birlikte Osmanlı coğrafyasının merkezi İstanbul, taşrası da payitahtın dışında kalan yerler olmuştur.

Taşra her iki anlamıyla da divan şiirinde karşımıza çıkar. Tarihsel olarak daha eski metinlerde kelimenin dış/dışarı anlamındaki kullanımları ile karşılaşırız. Divan şiirinde kelimenin dışarı anlamındaki kullanımıyla yapılan deyimler bilhassa dikkat çekicidir. Yunus'un kullandığı şekliyle yaban yoluna gitmek anlamındaki *taşra gitmek* deyimini bunlardan biridir. Birçok beyitte karşımıza çıkan, dışarıya yönelmek ve dışarıda kalmak anlamlarına gelen *taşra çıkmak* deyimini; dışarıda kalmayı ve dışarı düşmeyi ifade etmek için kullanılan *taşra düşmek* deyimini ve son olarak kalbindeki aşk ateşini/ocağı yakmak için kalp ocağına değil de dışarıya üfleyen kişinin eylemini tavsif etmek için zikredilen *taşra üfürmek* deyimini divan şiirinde kullanımlarını tespit edebildiğimiz deyimler arasındadır.

Burada zikre değer bir husus bu deyimlerin hemen hepsinin tasavvufi bir söylem içinde ve mutasavvıf şairlerce kullanılmış olduğudur. Mutasavvıf şairler

→ →
⁵⁵ Ahmet Yenikale, *Sünbül-zâde Vehbî Divânı*, s. 527.

⁵⁶ E. Kemal Eyüboğlu, *Onüçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul 1975, C. 1, s. 155.

⁵⁷ E. Kemal Eyüboğlu, *age*, C. 2, s. 300.

⁵⁸ E. Kemal Eyüboğlu, *age*, C. 1, s. 155.

kendi sembolik dilleri içinde kalbi, hakikatin merkezi olan bir saraya benzetirken taşrayı hakikat alanı olan bu sarayın dışı şeklinde ifade etmişlerdir. Mutasavvif şairlere göre taşrada oluş, hakikati kendi içinde değil, dışarıda bir yerlerde arama halini ifade eder.

Mutasavvif şairlerin taşra ifadesini hem somut hem de soyut durumları birlikte ifade etmek için kullandıkları da görülmüştür. Mesela Eşrefoğlu Rûmî, *Bu taşra halkıla pazarı terk et / Gönül şehrine gir esrarı gözle* beytinde kullandığı taşra halk ifadesi ile hem somut âlemde var olan dışarıdaki halkı kastetmiş hem de gönle girmemesi gerekeni, gönül şehrinin dışındaki bütün her şeyi yani mâsivâyı kastetmiştir. Beyitteki taşra hem ilk anlama hem de ikinci anlama uygundur.

Payitahtın dışındaki bütün yerleri ifade eden taşra divan şairleri için olumsuz anlamlar içerir. Zira sanatın ve hünerin her yerde olmakla birlikte merkezde yani payitahtta takdir edilmesi şairi hep merkeze çekmiştir. Yaşadığı dönemde geçim imkânlarını ve sanatına olan iltifatı ancak merkezde bulan şair için payitaht bir cennet iken taşra cehaletin ve değersizliğin temsilidir. İstanbul'a rağbet eden divan şairinin taşraya karşı takındığı tutum şiirinde, bazen hicvedici, bazen öteleyici, bazen yadırgayıcı, bazen de değersizleştirici bir üslup şeklinde karşımıza çıkar. Divan şiirinde bunu Fuzûlî, Nâbî ve daha birçok önemli şairin metinlerinde açıkça görmekteyiz.

Divan şiirinde merkezin taşraya yönelik dili ezici, belirleyici ve biçimlendirici bir dil ola gelmiştir. Bu dil medeniyeti temsil eder ve belirleyici vasfını bu temsil ile kazanır. Merkezin dili belirleyici olduğu için de şairin taşralı olup olmamasının bir önemi yoktur. Zira taşralı olsun ya da olmasın her divan şairi merkezin dilini kullanmış ve merkezin gözünden bakmıştır.

Divan şairi için taşra kenar ve muhittir. Hakikate meyleden biri için kenarda olmak hakikatin uzağında kalmaya denk düşer. Şairler için payitaht olan İstanbul sanatın ve hünerin değer bulduğu bir üst kültürü ifade eder. Şair, ancak bu üst kültüre dâhil olarak sanatını zirveye çıkarabilecek ve takdir edilecektir. Bu şekilde de kemâlât yolunda mesafe kat edebilecektir. Bu sebeple klasik dönemde bütün sanatkarların ve özelde ise şairin payitahta yakın olma arzusu anlaşılır bir tutumdur.

Bununla birlikte merkeze olan rağbetin divan şiirinin kozmogonisinde de mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Divan şiirinde kâinatın işleyişi belli bir merkez tasavvuru üzerine kurulmuştur. Bu merkez tasavvurunda, "pervâne ışığa, âşık sevgiliye, taşra İstanbul'a, devletli ve tebaa saraya; yıldızlar aya, bütün evren ise Allah'a akar ve aktığı merkezin çevresinde döner". Şair de bu akış içerisinde merkezin çekim alanı içerisinde. Merkeze yaklaştıkça da tanrısal olana yaklaşacaktır.

Divan şairinin taşrası tarihsel gerçekliğe uygun bir biçimde daha çok merkeziyetçi idare altında şekillenen bir algıdır. Bununla birlikte tarihsel süreç içinde ortaya çıkan merkeziyetçi idarenin değişimi, modern zamanlarda meydana gelen kültürel hareketlikler, enformatik devrimler vb. birçok gelişim merkezin sahip olduğu imtiyazların birçoğunun taşra tarafından paylaşılmasına imkân

sağlamıştır. Merkez günümüzde kültürel, iktisadi ve birçok alanda hala belirleyici olmakla birlikte sınırları bugün divan şiirinin telif edildiği klasik döneme göre daha belirsiz bir alana işaret eder. Taşra ise her geçen gün kendine mikro-merkezler üretmekte ve bu durum merkezin sınırlarını gün geçtikçe daha da belirsizleştirmektedir.

Kaynaklar

- » Akyüz, Kenan Vd., *Fuzûlî Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1990.
- » Atik, Hikmet, *Nakşî Ali Akkirmânî Divânı*, Buruciye Yay., II. Bsk., Sivas 2011.
- » _____, *Siverek Mevlîdî -Yusuf Sâmî Efendî Ve Mevlîdî-*, İlâhiyât, Ankara 2012.
- » Aydemir, Semra, *Dede Ömer Rûşenî (Hayâtı, Eserleri, Ve Divânî'nin Tenkidli Metni)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 1990.
- » Ayverdi, İlhan - Topaloğlu, Ahmet, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (I-III) , II. Bs., Kubbealtı, İstanbul 2006.
- » Bahtî, Ahmed B. Mehmed, *Divan*, Ali Emiri Efendi, Manzum Eserler (Millet Ktp.), Nu: 35.
- » Beyzadeoğlu, Süreyya, "Divan Şiirinde Taşra Ve Kenâr", *Türk Edebiyatı*, 2001, S. 29, s. 66-68.
- » Bilkan, Ali Fuat, *Nâbî Divânı (I-II)*, M.E.B. Yay., İstanbul 1997.
- » _____, *Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar*, L&M Yay., İstanbul 2006.
- » Elmalı, Hüseyin, "Şiirleriyle Ömer Nasûhî Bilmen", *Diyanet İlimi Dergi*, Cilt: 34, Sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran 1998, s. 73-98.
- » Ergül, Mehmet Selim, *Türk Şiirinde Taşra: 1859-1959*, Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.
- » Ergin, Muharrem, *Orhun Âbideleri*, M.E.B., İstanbul 1970.
- » Eyüboğlu, E. Kemal, *Onüçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri Ve Deyimler (I-II)*, İstanbul 1975.
- » Gibb, E.J. Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi*, I-II, Ter: Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- » Güneş, Mustafa, *İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Hayatı- Eserleri ve Divânı*, Sahaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2006.
- » İnalçık, Halil, *Şâir Ve Patron*, Doğu Batı, II. Bs., Ankara 2005.
- » _____, *Has-Bağçede 'Ayş u Tarâb Nedîmler Şâirler Mutribler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.
- » İpekten, Halûk, *Nâilî-i Kadîm Divânı -Edisyon Kritik-*, M.E.B., İstanbul 1970.
- » _____, *Karamanlı Nizâmî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, Atatürk Üniversitesi Yay., Ankara 1974.
- » _____, *Türk Edebiyatında Edebî Muhitler*, M.E.B., İstanbul 1996.
- » İpşirli, Mehmet, "Bilâd-ı Selâse", *DİA*, İstanbul 1992, C. 6, s. 151-152.
- » Kaya, Bayram Ali, "Necâtî Bey", *DİA*, İstanbul 2006, C. 32, s. 477-78
- » Macit, Muhsin, *Nedîm Divânı*, Akçağ Yay., Ankara 1997.
- » Nişanyan, Sevan, *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, Adam Yayınları, I. Baskı, İstanbul 2002.
- » Narlı, Mehmet, *Şiir Ve Mekân*, Hece Yayınları, Ankara 2007.
- » Niyâzî-i Mîsrî, *Tam Ve Tekmil Niyazî Divanı*, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1963.
- » Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (I-III)*, M.E.B., İstanbul 2004.
- » Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 14. Bs., İstanbul 2005.
- » Sinan Paşa, *Tazarru'nâme*, Haz. A. Mertol Tulum, M.E.B. Devlet Kitapları, Mili Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.
- » Solmaz, Süleyman, Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ (İnceleme- Metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.
- » Sürûrî, *Divan*, Bulak Matbaası, Mısır 1255.
- » Tanpınar, Ahmet Hamdi, *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, 9. Bs., İstanbul 2001.
- » Tarlan, Ali Nihad, *Necatî Beg Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1992.
- » Tatçı, Mustafa, *Yûnus Emre Divânı Tenkitli Metin (Yûnus Emre Külliyyatı II)*, M.E.B., İstanbul 2005.
- » Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts, Erişim Tarihi: 17.04.2015.

- » Türk Dil Kurumu, *Derleme Sözlüğü*, C. 10, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1993.
- » Yenikale, Ahmet, *Sünbül-Zâde Vehbî Dîvânı*, Kahramanmaraş 2012, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/eklenti/10651,sunbul-zade-vehbipdf.pdf?0>, Erişim Tarihi: 17.04.2015.
- » Yorulmaz, Hüseyin, “Eski Şiir Dünyamızdan I: İstanbul Ve Taşra”, *Dergâh*, S. 65 (Ekim), s. 17-20.
- » _____, *Dîvân Edebiyatında Nâbî Ekolü –Eski Şiirde Hikemiyât-*, Kitabevi, İstanbul 1996.
- » Yusuf Nabî, *Hayriyye*, Haz. İskender Pala, L&M Yay., II. Baskı, İstanbul 2003.